

Інноваційне забезпечення конвергентності соціально-економічного розвитку регіонів України

Розглядаються принципи, методи і організаційно – економічний механізм забезпечення конвергенції соціально – економічного розвитку регіонів України на основі формування і реалізації основних напрямів інноваційної діяльності. Значна увага приділяється регіональній політиці конвергенції країн – членів Європейського Союзу з метою врахування його досвіду.

Ключові слова: конвергенція, дивергенція, інновація, соціально- економічний розвиток, кластер, інфраструктура.

Постановка проблеми. Відмінності у соціально-економічному розвитку регіонів мають місце майже в усіх країнах світу незалежно від їх розмірів, економічного потенціалу, державного устрою та політичної, економічної систем. Ці відмінності часто набувають структурного характеру, який визначається периферійним розташуванням, складними кліматичними умовами, недостатнім розвитком інфраструктури, несприятливою структурою економіки тощо.

Історія регіонального розвитку країн свідчить, що територіальні диспропорції в країнах дуже стійкі, а їх усунення вимагає тривалого часу, значних зусиль і узгодженої дії як національних, так і регіональних органів влади.

На неоднорідність розвитку регіонів звернули увагу такі вчені, як С. Артоболевський, Г. Йоффе, А. Трейвіш, які, аналізуючи цикли Кондратьєва, прийшли до висновку, що кожний цикл сприяє прискореному розвитку одних регіонів і занепаду інших [1, с. 51].

Термін конвергенція (від лат. *convergere* – зближатися, наближуватися, зближуватися) був вперше використаний Р. Барро і Х. Сала-и-Мартіні.

Регіональна конвергенція розуміється як явище, що характеризує зближення у часі рівнів розвитку регіонів країни за визначеними показниками.

Розрізняють абсолютну (безумовну) і умовну конвергенцію, а також сігма-конвергенції. і бета-конвергенцію. Під абсолютною конвергенцією розуміють зближення рівнів розвитку регіонів у часі без врахування впливу додаткових умов на даний процес, тобто до складу екзогенних змінних включається тільки рівень початкового розвитку.

Умовна конвергенція передбачає врахування впливу на соціально-економічний розвиток як ендогенних, так і екзогенних чинників –

© С. М. Писаренко, 2014.

геополітичного положення; природно-ресурсного, екологічного потенціалів; людського, інноваційного та фінансового капіталів; рівня капіталізації підприємств і розвитку інфраструктури, у тому числі і інноваційної.

Сігма-конвергенція передбачає зменшення у часі різниці в рівнях конвергенції. Бета-конвергенція має місце, коли присутня від'ємна залежність між темпами економічного росту і початковим рівнем розвитку регіонів, який вимірюється у ВРП.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Серед зарубіжних вчених, які займаються конвергенцією, можна виділити роботи Н. Г. Менкью, П. М. Ромера, Д. Вейл, Р. Барро, Д. Ква, А. де ла Фуэнте, П. Еванса, М. Terrasi.

Існують різні методи дослідження конвергенції як на національному, так і на регіональному рівнях (табл. 1).

За теорією так званих накопичуваних ефектів (cumulative causation) Г. Мирдала вільний ринок не приводить автоматично до економічної рівноваги. Посилюючи існуючі тенденції і процеси, які виникають в регіонах, він поглиблює міжрегіональну нерівність і маргіналізацію периферійних регіонів [3].

П. Клену і А. Родригез-Клеє (Klenow, Rodriguez-Clare, 1997), Р. Холла і Ч. Джонса (Hall, Jones, 1999), а також Ф. Каселли (Casselli, 2005) у своїх роботах доводили, що технологічне оновлення (загальна продуктивність факторів) є головною причиною нерівномірності соціально-економічного розвитку країн у той час, як менше половини відмінностей розвитку можуть бути пояснені різницею у рівнях накопичення фізичного або людського капіталів.

Мета статті – визначити вплив інноваційного чинника на рівень соціально-економічного розвитку регіонів України і організаційно-економічний механізм, який забезпечить їх конвергенцію.

Викладення основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку світової економіки особливо важливою умовою конвергентності регіонів є рівень їх інноваційного розвитку. Інноваційні ресурси стають вирішальною конкурентною перевагою регіону. Існуючий інноваційний підхід до просторового розвитку спирається на теорії конвергенції та «економічного зростання». Він забезпечує формування економічної системи, адаптованої до глобальної гуманітарної економіки – attachment strategy, яка розвивається на основі інноваційної стратегії створення, абсорбція та дифузія інновацій у відповідності до змін на внутрішньому і зовнішньому ринках. Така економіка має чітку просторову структуру локалізації та розвитку інноваційних суб'єктів і є основою формування постіндустріального, глобального інформаційного (мережевого) суспільства, найвагомішою ознакою якого є «заміна територіального принципу організації суспільства мережевим» [4, с. 329].

Класифікація методів дослідження конвергенції

Методи дослідження	Міждержавні порівняння	Регіональний рівень
Panel data approach. Панельний метод дослідження.	– De la Fuente [18]. – Borensztein, Gregorio, Lee (1995) – вплив прямих іноземних інвестицій на конвергенцію, роль ТНК.	– De la Fuente (1997). – De la Fuente (1998). – Ciccone, Peri, Almond (1999).
Time series and cross-section approaches. Cluster analysis. Лонгітюдний метод («метод поздовжніх зрізів») Кластерний аналіз.	– Okada, Evans (1998). – Bernanke and Gurkaynak (2001). – MRW (1992). – Ziesemer. – McCallum. – Feneira, Issler, Pessoa (2000). – Razin, Yuen (1999) + проводиться аналіз різниці між конвергенцією доходів і темпами росту. – Fernandez, Ley, (2001) + Bayesian Model Averaging. – Bloom, Canning, Sevilla (2002) – аналіз впливу технологічного обміну на умовну конвергенцію. Головний результат – обмін технологіями не в повній мірі пояснює конвергенцію. – Hobbijn, Franses – розглядається конвергенція рівня життя.	
Інші методи	– Wei-Kang Wong (2002) – decomposition. – Cetorelli (1998) – стохастичні моделі росту, метод Монте-Карло. – Quah (2000) – методи МСА. – Cermeno (2002) – альтернативний підхід до виміру конвергенції за допомогою Markow switching process, критика підходу, заснованого на просторових вибірках.	– Giertz and Mehta (1996) – методи МСА. – Jordan Rappaport (2000) – динамічна модель економічного росту.

Складено на основі [2].

Важливою умовою конвергенції регіонів є їх адаптивність – здатність регіонів реагувати на вимоги і нові можливості, які створюють новітні технології, нововведення, сучасний менеджмент.

Значний досвід забезпечення конвергенції регіонів має Європейський Союз, біля 30% бюджету якого йде на реалізацію політики конвергентності – «...зменшення розбіжності у рівнях розвитку різних регіонів...».

Конвергенція на основі підвищення конкурентоспроможності регіонів країн-членів у відповідності до «Спільної стратегічної директиви щодо

згуртованості» (Community strategic guidelines) стала головною метою спільної регіональної політики ЄС на 2007-2013 рр.

Для реалізації державної політики конвергенції на основі врахування особливостей соціально-економічного розвитку центральних та периферійних регіонів в ЄС був розроблений індекс периферійності регіонів. До периферійних були віднесені регіони, які знаходяться не в центрі ЄС і мають ВВП на душу населення менший 75% від середнього по ЄС-15.

З врахуванням індексу периферійності для країн-членів ЄС були розроблені «Конвергенційні Програми», які визначили цілі макро-економічного і регіонального їх розвитку з врахуванням таких факторів, як праця, продуктивність, капітал.

Уперше швидкість конвергенції країн – членів Європейського Союзу була розрахована А. Родрігесом-Посе для 110 його регіонів за період з 1977 по 1993 рр. і Амстронгом – для 85 регіонів з 1975 по 1992 рр. На їх думку, середній коефіцієнт регіональної конвергенції в країнах-членах ЄС за 1977-1993 рр. становив 1,2% на рік [5, с. 369; 6, с. 146]

У сучасних умовах в Україні домінує асиметричний дивергентний тип соціально-економічного розвитку. Відбувається посилення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, яка супроводжується розширенням ареалів депресивності, тобто має місце прогресивна регіональна дивергенція.

Про це свідчить зростання диференціації рівнів соціально-економічного розвитку регіонів з врахуванням показника ВРП на душу населення за період з 2005 р. по 2013 р. Кількість регіонів із рівнем соціально-економічного розвитку нижчим середньо українського у п'ять разів перевищував кількість регіонів із рівнем розвитку вищим середньоукраїнського рівня. За цим показником області України можна поділити на п'ять груп. Области двох груп мають показники вище середньодержавного значення (101% – 125%), трьох – нижче його величини (75% і менше 50%) [7, с. 179-181].

Зміна існуючої в Україні моделі поліцентричного розвитку з різними полюсами росту, значною дивергенцією регіонів вимагає інноваційного забезпечення розвитку національної економіки, її регіонів.

При об'єктивній оцінці стану інноваційного розвитку України важливе значення має врахування її інноваційного індексу, який визначається на Європейському інноваційному табло (ЄІТ). Цей показник свідчить про рівень забезпечення інноваціями економічного зростання національної економіки.

За ЄІТ Україна знаходиться в останній за рівнем інноваційності четвертій групі – «країни, що рухаються навздогін» зі значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина – 0,24, Росія – 0,23, Україна – 0,23, Латвія – 0,22, Польща – 0,21, Хорватія, Греція – 0,20, Болгарія – 0,19,

Румунія – 0,16, Турція – 0,08. У порівнянні з іншими країнами-членами ЄС відставання України становить від «країн лідерів приблизно у 3 рази (Швеція – 0,68), від «країн послідовників» – у 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн «помірні інноватори» – у 1,6 рази (Норвегія – 0,35).

Про рівень інноваційного розвитку економіки регіонів України свідчить і технологічна структура їх промисловості. У промисловості більшості регіонів України переважають галузі низько технологічних (I-III) і середньо-технологічних (IV) укладів. До них відноситься виробництво чугунку і сталі, вугільна промисловість, важке машинобудування, неорганічна, органічна хімія, електронна промисловість, кольорова металургія. Домінує відтворення виробництва III технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.).

Найбільша питома вага галузей V укладу – 6-8% (виробництво електронного устаткування, фармацевтична галузь), VI і VII укладів – 1-3% (електронна промисловість, обчислювальна техніка, програмне забезпечення, авіаційна промисловість, інформаційні послуги, біонанотехнології, системи штучного інтелекту, CALS-технології) починають розвиватися тільки в трьох областях – Київській, Харківській, Львівській [8, с. 260-262].

Про низьку інноваційну активність регіонів свідчить питома вага підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. Вона становить 14-17%, що в 3-4 рази менше, ніж в інноваційних економіках. Інноваційність промислового виробництва України значно нижче світового рівня (0,3%) [9].

У загальному обсязі реалізованої промислової продукції питома вага інноваційної продукції дорівнює 3,3% [10].

Розвиток інноваційної діяльності регіонів є також неоднорідним. Частка промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, становить в регіонах від 27,6% до 8,2%, при цьому більша частина їх знаходиться у м. Києві, Херсонській, Запорізькій, Одеській, Івано-Франківській, Тернопільській, Чернівецькій та Хмельницькій областях. Значно менше інноваційних підприємств у Дніпропетровській, Полтавській та Закарпатській областях [10].

На існуючі негативні тенденції впровадження інновацій на промислових підприємствах регіонів значний вплив має недостатнє фінансування їх інноваційної діяльності. Витрати на науку та наукові дослідження по національній економіці дорівнюють одного відсотка ВВП, частка витрат держави на науку та дослідження – 1,6 % загальних державних витрат.

Інноваційний розвиток забезпечується в основному власними коштами підприємств (64%), а за рахунок бюджетного фінансування тільки 2%, іноземних інвесторів – 9%, інших джерел фінансування – 25% [10].

Реалізація політики конвергенції соціально-економічного розвитку регіонів України безпосередньо пов'язана з розробкою регіональними органами влади, місцевими органами самоврядування науково обґрунтованої стратегії інноваційної реструктуризації економіки регіонів. Така стратегія повинна базуватися на таких принципах, як легітимність, об'єктивність, цілеспрямованість, ефективність та безперервність, використання методів прямого стимулювання інноваційного розвитку.

У залежності від рівня соціально-економічного розвитку і ресурсного забезпечення в регіоні можуть розроблятися такі інноваційні стратегії: наступальна, яка передбачає вихід регіону на ринки з принципово новою продукцією; оборонна – направлена на утримання регіону на закріплених за ним сегментах ринку; авангардна – характерна для регіонів з високим рівнем конкурентоспроможності на нових сегментах ринку; імітаційна, у відповідності з якою регіон намагається наслідувати інноваційні стратегії інших регіонів.

На національному рівні в Україні розроблена стратегія інноваційного розвитку на 2010-2020 рр., яка передбачає зміну інноваційної стратегії розвитку національної економіки з стратегії перенесення та запозичення (часто старих технологій) до нарощування на основі розроблених в країні нових технологій.

До інструментів фінансового стимулювання інноваційного соціально-економічного розвитку регіонів, як свідчить світовий досвід, можна віднести інвестиційні гранти, субсидіювання відсоткових ставок, податкові пільги, субсидії, пов'язані з використанням робочої сили; податкові знижки на амортизацію.

Необхідна більш широка підтримка розвитку бізнес-середовища в проблемних регіонах – це допомога, метою якої є покращення умов ведення бізнесу для всіх підприємницьких структур даного регіону. Вона передбачає створення інформаційних мереж; розвиток консалтингової діяльності, освіти, наукових досліджень і технічних розробок; надання кредитів на пільгових умовах промисловим підприємствам і організаціям, що ведуть наукові розробки; безоплатну передачу або надання на пільгових умовах державного майна та земельних ділянок для організації інноваційних промислових підприємств; сприяння розвитку венчурного капіталу; надання державних замовлень переважно у формі контрактів на проведення НДДКР і на виробництво нової інноваційної продукції; створення науково-технологічних зон із спеціальним режимом інноваційно-інвестиційної діяльності; розширення доступу бізнесу до інвестиційно-інноваційних кредитів з обмеженням терміну видачі державних субсидій на технологічну модернізацію; запровадження заходів імпортозаміщення в тих галузях промисловості, які мають відповідні конкурентні переваги;

впровадження обмежень на максимальні строки використання основних засобів виробництва; сприяння розвитку міжнародного лізингу, спільного підприємництва; пріоритетне спрямування інвестиційних, фінансових і кредитних ресурсів на створення нових робочих місць у інформаційно містких секторах промисловості; більш ефективного використання існуючого наукового потенціалу на основі зменшення розриву міждисциплінарних зв'язків циклу «фундаментальні дослідження, розробки, комерціалізація знань у виробництві»; забезпечення створення регіональних центрів впровадження технологій, які б займалися наданням допомоги у придбанні технологій (як в Україні, так і за її межами), патентуванні; проведення технологічного аудиту, надання брокерських послуг; створення національної бази даних для моніторингу розвитку науково-інноваційного процесу в кожному регіоні України [11, с. 213-214].

Потужний інноваційний потенціал конвергенції соціально-економічного розвитку регіонів в Україні мають регіональні і міжрегіональні кластери. В Україні кластерна модель розглядається як можливість у найкоротші строки змінити структуру економіки на основі впровадження інновацій, організації масштабного виробництва інноваційної продукції [12].

Кластерними ініціативами у різних видах економічної діяльності (туристично-рекреаційній, харчовій, легкій промисловості, машинобудуванні, сільському господарстві, деревообробці, рибальстві та рибному господарстві, будівництві, металургії, альтернативній енергетиці) охоплено майже всі регіони України.

У сучасних умовах в Україні існують такі кластери, як транспортно-логістичний – Одеська, Херсонська, Черкаська, Харківська області; транспортно-логістична – Одеська, Херсонська, Черкаська, Харківська області; нанотехнології – Донецька область; інформаційні технології – Львівська, Харківська області; фармацевтика – Харківська область [13]. В Україні також створено сім технопарків, які ще не повною мірою відповідають традиційній американській, європейській моделі.

Перспективним для України є формування транскордонних кластерів, кластерів і промислових парків на основі шостого та сьомого технологічного укладів, що є позитивним прикладом дієвості механізму, який забезпечує реалізацію державної інноваційної політики.

Інституційна підтримка запровадження інноваційних підходів до регіонального розвитку в Україні потребує введення таких інноваційних інструментів регіональної політики, як Агентства регіонального розвитку, Фонд регіонального розвитку, торгово-промислові палати.

Особливої уваги заслуговує створення Агентств регіонального розвитку. До завдань їх діяльності можна віднести: надання інформації

та консультацій щодо управління підприємствами, залучення інвестицій, передачі нових технологій; забезпечення фінансовими ресурсами (кредитами, гарантіями під банківські кредити, грантами, субвенціями) малих і середніх підприємств; створення підприємницької інфраструктури (технологічних парків, бізнес-інкубаторів, надання приміщень в оренду під офіси і виробництво); санація і збереження існуючих конкурентоспроможних підприємств; проведення активної політики на ринку праці; створення нових конкурентоспроможних робочих місць на основі інноваційного розвитку регіонів; сприяння формуванню інноваційних кластерів; покращення розміщення промислових та інфраструктурних об'єктів.

Конвергенція соціально-економічного розвитку регіонів України – це довготривалий процес. Вважаємо, що його здійснення повинно відбуватися в межах реалізації стратегії інноваційного розвитку України (2010-2020) за два періоди: 2010-2016 рр. і 2016-2020 рр. (табл. 2).

За 2010-2016 рр. необхідно забезпечити перехід від факторної до інвестиційної моделі технологічного розвитку регіонів до його експортно-інноваційної моделі на основі інноваційної реструктуризації економіки регіонів (2016-2020 рр.). Така модель передбачає випуск нових наукомістких, експортоорієнтованих інноваційних видів продукції на основі підвищення інвестиційно – інноваційного іміджу регіону і відповідно рівня його соціально-економічного розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Періодизація конвергентності регіонів України
на основі інноваційного розвитку

Періоди	Стратегія розвитку регіонів	Напрями зміни галузевої структури промисловості регіонів
2010-2016 рр.	Перехід від факторної до інвестиційної моделі технологічного розвитку промисловості регіону	<ul style="list-style-type: none">– Посилення дифузії високих технологій в середньо- та низькотехнологічні сектори промисловості.– Зменшення сировинного експорту, зростання виробництва в машинобудуванні, харчовій промисловості.– Створення нових технологій.– Домінування п'ятого технологічного укладу.
2016-2020 рр.	Експортно-інноваційна модель розвитку на основі інноваційної реструктуризації промисловості регіону	<ul style="list-style-type: none">– Впровадження інновацій.– Формування нових наукомістких, експортоорієнтованих видів продукції.– Домінування шостого, в окремих галузях – сьомого технологічного укладів.

Авторська розробка.

Організаційно-економічний механізм інноваційного забезпечення конвергентності регіонів повинен базуватися на поступовому наближенні законодавства України до права ЄС; на співробітництві України з ЄС з питань розвитку інформаційного суспільства через забезпечення загальної доступності до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); розширення участі України у дослідницькій діяльності ЄС через ІКТ, залучення України до Європейського дослідницького простору; спільної реалізації наукових і дослідницьких програм впровадження нових технологій, що передбачає підписання Угоди про асоціацію України з ЄС. Необхідно також враховувати досвід ЄС у поліпшення умов для підприємницької діяльності, особливо для малих і середніх підприємств, у запровадженні інноваційних стратегій їх розвитку, більш широкого розвитку венчурного капіталу.

Висновки. Сучасний соціально-економічний розвиток національної економіки України, її регіонів все більше вимагає впровадження інноваційних ідей та новітніх технологій, розвитку інформаційної, телекомунікаційної, аерокосмічної, біотехнологічної галузей. Це пов'язано з існуючими технологічними, структурними, регіональними диспропорціями.

Низький рівень технологічного розвитку регіонів прямо і опосередковано негативно впливає на динаміку та ефективність використання ресурсів, виробничого потенціалу, підвищення продуктивності, не забезпечуючи високих результатів економічної діяльності та постійно зростаючого рівня життя населення.

Інноваційний розвиток як національної економіки, так і економіки регіонів буде сприяти їх конвергенції, підвищенню конкурентоспроможності і на цій основі ефективному вирішенню економічних і соціальних проблем.

Список використаних джерел

1. Чужиков В. Модернізація регіональної політики в ЄС / В. Чужиков // Економіка України. – 2008. – №1. – С. 29-35.
2. Fernandez Carmen Model Uncertainty in Cross-Country Growth Regressions / Carmen Fernandez, Eduardo Ley, Mark F. J. Steel. Journal of Applied. – Econometrics. – 2001.
3. Adamczyk A. Regionalizm, polityka regionalna i Fundusze Strukturalne w Unii Europejskiej / A. Adamczyk, J. Borkowski. – Warszawa, 2005. – 365 p.
4. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення : курс лекцій / А. С. Гальчинський. – К. : АДЕФ-Україна. – 572 с.
5. Rodriguez-Pose A. Convergence or divergence? Types of regional responses to socio-economic change in Western Europe / A. Rodriguez-Pose // Tijdschrift voor economische en sociale geografie. – 1999. – Vol. 90 (4). – P. 369.
6. Regional Development Studies. – 1996. – No 25. – P. 146.

7. Сторонянська І. Міжрегіональна інтеграція в Україні : монографія / І. Сторонянська, С. Шульд. – Львів, 2007. – 325 с.
8. Диверсифікація інноваційного розвитку промисловості України : монографія / О. І. Маслак ; НАН України. Ін-т регіон. досл. – Львів, 2010. – С. 260-262.
9. Статистичний щорічник України / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.bookstore.net.ua/searchdirect.php>
10. Державний комітет статистик України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Гаман М. Світовий досвід стимулювання інновацій та можливості його застосування в Україні / М. Гаман // Вісник національної академії державного управління. – 2004. – №1. – С. 213-214.
12. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. – Режим доступу : <http://www.in.gov.ua>
13. Українські кластери. – Режим доступу : <http://ucluster.org>
14. Andersson A. Gateways to global World / A. Andersson, D. Andersson. Edvard Elgar, Aldersht, U.K.
15. Hettne B. Globalization and New Regionalism / B. Hettne // Globalizm and New Globalizm: Vol.1. – London:MacMillan Press Ltd., St.Martin's. Ltd. – 1999.
16. Regional Development Studies. – 1996. – No 25. – P. 29.
17. Соколенко С. Світовий досвід впровадження нових виробничих систем (кластерів) / С. Соколенко // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем(кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій. – К., 2001. – С. 5-16.
18. De la Fuente Angel and Rafael Dominech. Human capital in growth regressions: how much difference does data quality make? January 2000.

Pysarenko S. M. Innovative ensuring of socio-economic development convergence of Ukrainian regions.

In the article considered principles, methods and organizational – economic mechanism of ensuring the convergence of socio – economic development of Ukraine regions on the basis of formation and implementation of key innovation. Big attention is paid to regional policy of country convergence of European Union member states and taking into account their experience.

Key words: convergence, divergence, innovation, socio-economic development, cluster, infrastructure.

Писаренко С. М. Инновационное обеспечение конвергентности социально-экономического развития регионов Украины.

Рассматриваются принципы, методы и организационно-экономический механизм обеспечения конвергенции социально-экономического развития регионов Украины на основе формирования и реализации основных направлений инновационной деятельности. Значительное внимание уделяется политике конвергенции стран – членов Европейского Союза с целью использования его опыта.

Ключевые слова: конвергенция, дивергенция, инновация, социально-экономическое развитие, кластер, инфраструктура.